

מזוודת הסטודות של אבא

רק 25 שנה לאחר שנפטר העזו ילדיו של צייר יוסף פץ לפתוח את המזוודות החתומות שלו. המכתבים המצהיבים והתצלומים בשחור-לבן שמצאו שם הובילו אותם לגילוי אחות גדולה בליטא, שעל קיומה לא ידעו. מסע החיפושים אחריה הסתיים בהפיאנד ובפגישה נרגשת של כל בני המשפחה בישראל

| מאת צפורה רומן | צילום: דפנה קפלן

"כשהיינו ילדים, חיינו בחדר וחצי, כשהחצי משמש לאבא 'חדר חושך' לפי תוח תמונות", מספר איציק פץ, אף הוא צייר וצלם, שהולך בררכו האמנותית של אביו, שנפטר כשהיה בן 20. בכל תערוכה שלו מוצגים גם ציורים של האב, והתערוכות עצמן נושאות שמות כמו: "מעשה אבות סימן לבנים", "מסע ציורים בעקבות אבא", "דור חרש של פץ אוריגינל" ו"געגועים".

"מאז ומתמיד היינו משפחה מאוד חמה ומחוברת", הוא אומר. "בתחילת היכרותם לא הוריי לא הייתה שפה משותפת - אבא דיבר רוסית, פולנית ויידיש, ואמא דיברה ערבית-תוניסאית וצרפתית - אבל אבא תמיד אמר שיש שפה אחת שכולם מבינים, שפת האהבה", אומרת חנה.

בילדותם ובבגרותם לא ידעו ילדי פץ מה עבר על אביהם, טרם עלותו ליישראל. האב לא דיבר. במסמכים שמצאו לאחר שנים רבות במזוודה החומה, גילו תעודות שהעירו על לימודים גבוהים ופרסים שזכה בהם בתחומי אמנות שונים ואפילו תעודה על לימודי וטרינריה.

"מאז ומתמיד ידענו שהוא איש מיוחד", אומר איציק. "אני הייתי צמוד אליו ומגיל שלוש למדתי ממנו כל מה שאפשר על סגנונות ציור, על ערכוב צבעים, על צילום, הכול. ספגתי כל דבר שיכולתי לקבל ממנו".

בישראל של שנות השישים היה קשה להתפרנס מציור. משום כך מצא יוסף פץ פרנסה רחוקה למדי, מצילום.

חנה: "בשכונת שעריה היו המון אנשים ססגוניים, מכל מיני עדות, והאמן שבו נהנה מזה מאור. כשעשו כאן חתונות בחצרות, כולם חגגו עם כולם. אבא היה בא ומצייר את האנשים וגם מצלם אותם. בימים אחרים הוא היה דופק על הדלתות ומציע לצלם את הילדים והמבוגרים. אחר כך חזר לאנשים ושאל אם הם רוצים לקנות.

"המצב בבית לא היה מזהיר מבחינה כלכלית, אבל הקשיים היו של כולם. לא הרגשנו שלנו קשה יותר. אבא היה איש צחקן ושמן ואמא נתנה לו מרחב מחיה עצום. היא לא התלוננה כשחצי החדר הפך ל'חדר חושך' וגם כשאבא צייר על קירות הבית הקטן שלנו. היא קיבלה הכול באהבה".

דיוקן עצמי ככרטיס ביקור לשדכן

יוסף פץ, יליד וילנה (או פולין) 1921, נחשב בילדותו לילד פלא. בהיותו בן 17 נשלח על ידי הוריו ללמוד אמנות ברוסיה - צעד שהתברר כריעכב כמציל חיים. במלחמת העולם השנייה שהה בקולחוז ברוסיה, וכשחזר לוילנה בתום

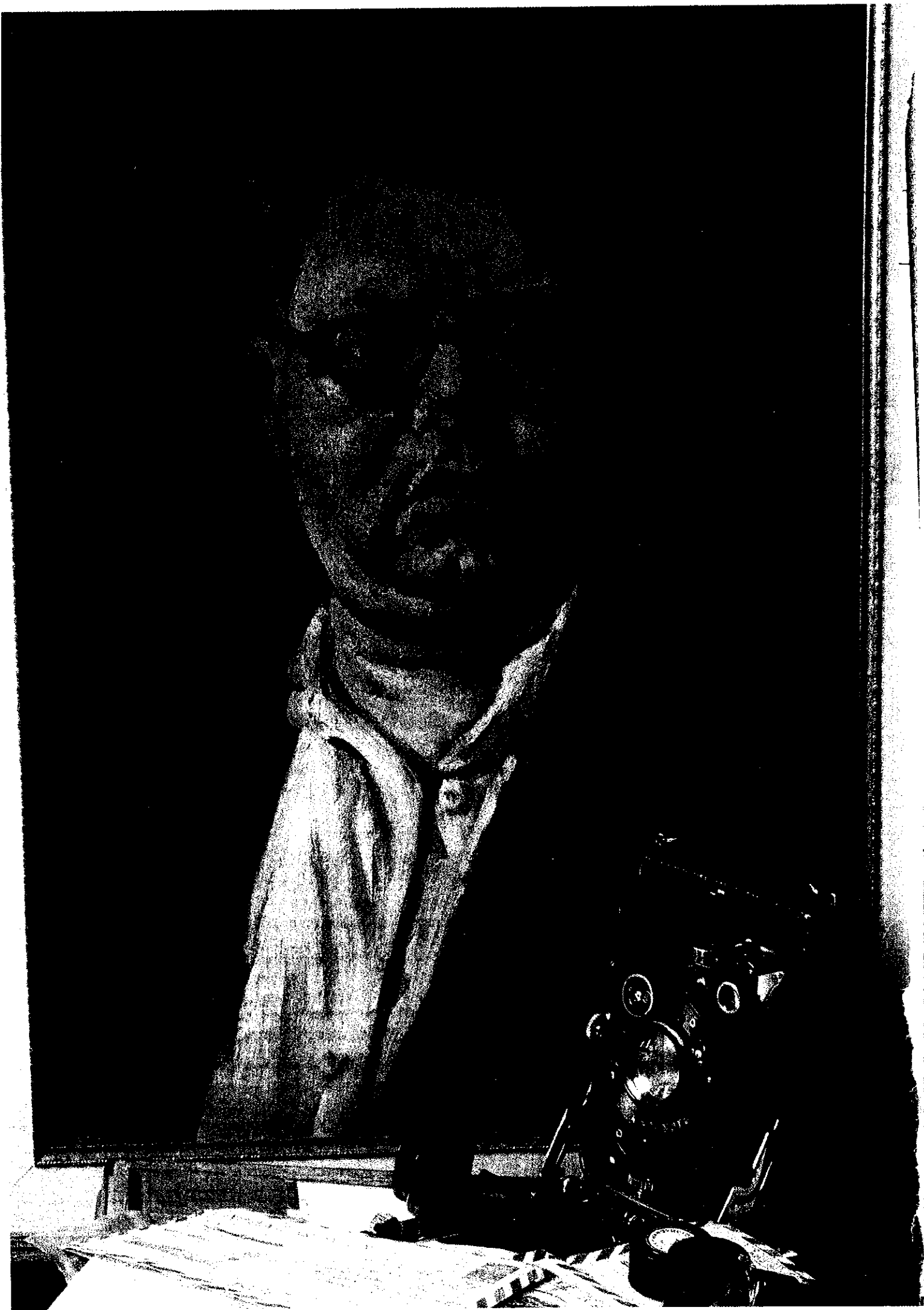
קבוצת האנשים הקטנה, שחיכתה כאלם מקבלי הפנים בני-תב"ג למטוס "איר בלטיק" מליטא, הייתה מתוחה ונרגשת. כשהחלו הנוסעים להיכנס לאולם, הניפה חנה שטיין ציור שהחזיקה בידיה ובו דיוקנו של גבר ממושקף ורציני. רק הרף עין חלף, עד שהדיוקן נקלט בעיניה של אחת הנוסעות, שפסעה מהוססת. עיניה אורו והיא פנתה בחיוך רחב לעבר הקבוצה.

"אני זיהיתי אותה מיד", אומר איציק פץ, נרגש עד היום מהמעמד שאירע ברצמבר 2009. "ידעתי שזאת היא. האחות שלנו". היא ישר חיבקה אותנו וכולנו התרגשנו מאוד", אומרת אחותו, חנה. "קיבלנו במתנה אחות שגדולה מאיתנו ב-15 שנה ושלפני מספר חודשים בכלל לא ידענו על קיומה".

קצה החוט שהוביל לסיפור הגילוי והחיפוש אחר האחות האבודה, היה חבוי במזוודה חומה, ישנה ומרופטת, שהייתה שייכת ליוסף פץ המנוח, צייר מחונן, פסל, צלם, מוזיקאי, איש אשכולות, שנפטר בפתח תקווה לפני 25 שנה. המור וודה הגיעה איתו ארצה לאחר מסע נדודים במהלך מלחמת העולם השנייה ואחר ריה. בכל שנותיו איתו ידעו ילדיו כי במזוודה של אבא לא נוגעים. הצו האבהי והאיסור היו תקפים בעיניהם גם שנים לאחר מותו. המזוודה נשארה סגורה וחי חומה עד שנפתחה לפני מספר חודשים, והסודות שהחביא האב התעופפו החוצה, מגלים טפח ומסתירים טפחיים, חושפים שאלות ומגרים לחפש אחר התשובות. ואו הם יצאו לדרך. "כולם ריפו את ידיי. אמרו שלא אצלית, וגם אם נצלית, מי יודע את מי נמצא", אומר איציק. "ואני הרגשתי שכזה אני מגשים את מה שאבא שלי אולי לא העז לרצות, ושבעצם אני ממלא את רצונו".

חדר למגורים ועוד חצי "חדר חושך"

איציק (46), חנה (43) ואורלי, האחות שביניהם, נולדו בשכונת שעריה בפתח תקווה ליוסף פץ ולאסתר טייטל לבית כהן. הוא יליד וילנה, והיא ילידת האי גרבה, "אי הכוהנים" שבתוניסיה. בבית שבו נולדו וגדלו מתגורר כיום איציק עם אשתו, בתו ובנו. חנה, נשואה ואם לשתי בנות ושני בנים, מתגוררת בגוש משגב שכנגיל המערבי. אחותם האמצעית, אורלי, נפטרה בגיל 32 בנסיבות טרגיות, עקב דיכאון לאחר לידה, יומיים אחרי הולדת בנותיה התאומות, השי בעית והשמינית במניין ילדיה. האם, אסתר, התגוררה עם איציק ומשפחתו עד לפני שנתיים, ואז עברה לבית אבות הסמוך לבית.

איציק פץ וחנה שטיין. "לא האמנו שבאמת מצאנו אותה"

והחשך

שכללה ציורים של אביו ושלו. כשהתחיל לכתוב לקטלוג, הרגיש שהוא חייב למלא תורים שחורים בביוגרפיה של אביו. כשפתח באקראי ספר ישן של אביו, נשר מכין דפיו מסמך מצהיב משנת 1958, כתוב באותיות קיריליות. עמיתה לעבודה תרגמה לו את המסמך אשר מוען ליוסף פץ-איוקוביץ, תושב העיר ויל'נה, בנם של יצחק ואסתר פץ-זוסולוביץ, שנרצחו על ידי הגרמנים בגטו וילנה. "זה היה אישור נוטריוני על השמדת הוריו", מסביר איציק. "ואו חשבתי לעי צמי, אולי יש עוד מסמכים חשובים. ירדתי למחסן, ששם אחסנו את הרברים של אבא אחרי שנפטר, ופתחת את המזוודה החומה שנאסר עלינו לפתוח ועוד מזוודה כחולה, קטנה ממנה".

כשתי המזוודות מצא שלל מסמכים ומי כתבים מצהיבים, כתובים ברוסית, פולנית, ליטאית, גרמנית ויידיש. הוא הועיק את אחותו, "ואני נוכחתי בספורים של אמא על המכתבים שאבא קיבל לפני שנולדנו, והצעתי לאיציק שנחפש גם אותם". מוסיפה חנה, ואיציק נכנס לרכיבה בהתרגשות: "ואו נודתי בקופסה השחורה שאבא לא הרשה לי לנגוע בה..."

מאחורי בטנה כפולה במזוודה נמצאו מעי טפות דואר אוויר מצהיבות, כתובות רוסית. בקופסה השחורה נמצא סליל פילם בשחור לבן, וכשגלגלו אותו גילו את אביהם, בכובע רוסי, ניצב בשלג בפנים רציניות. בתמונות אחרות הייתה ילדה כבת עשר, בלונדינית עם שיער חלק ועיניים רכות.

חנה ואיציק הבינו כי נמצא בידיהם קצה חוט לסודות של אביהם. הם מסרו את המכתבים לתרגום, וכשקיבלו אותם בחזרה גילו לתדהמתם כי אי שם, בוילנה שבליטא, יש להם אחות, בת בכורה לאביהם. "שלום, אבאל'ה", כתבה לובה בת ה-13 לאביה, ב-16 בספטמבר 1961, בכתב מסורד, בדיו כחולה על רף מתכת. "מאוד שמחתי ששלחת לי מכתב. חשבתי שאתה חולה, כי לא שלחת לי מכתבים. אצלנו אין שינוי. כולם בריאים, רק סבתא חולה. את המכתב שלך קיבלנו בדיוק לפני ראש השנה האזרחית. כולם מוסרים לך ר"ש. עוד מעט מתחילה שנת הלימודים החדשה. אני עולה לכיתה השביעית..."

במכתב אחר היא כותבת: "שלום אבאל'ה... תודה רבה על המטפחת. אני מאוד אהבתי אותה ואמא גם. אמא עכשיו בבית זרלים. היא לא אוכלת, כי הקיבה אצלה לא עובדת. הרופאים אומרים שלא ניתן לרפא את המחלה שלה... אבאל'ה, כתוב בבקשה לעתים קרובות. להתראות, נשיקות, לובה".

במכתב ממכיר לב, שנכתב ב-1964, שנה אחרי הולדת בנו איציק, הוריעה לובה בת ה-16 לאביה על מות אמיה. "שלום, אבא יקר שלי... כתבתי לך במכתב קודם שאמא שלי עומדת למות, והנה, זה קרה... אבאל'ה, אני רוצה שתדע כמה שזה קשה לי. כולם מנחמים אותי ואומרים שאני כבר גדולה. אבל אמא מאוד חסרה לי ואף אחד לא יכול להחליף אותה..."

עם המידע שכיריהם החליטו איציק וחנה לחפש אחר לובה, אחותם הליטאית. "היה לנו כבר כמה להיאחז: מכתבים עם שם, כתובת, תאריך לידה, שם אמא שלה ותאריך מותה. ידענו שמכאן והלאה אנחנו כבר לא מנששים באפלה". הם פנו לעיתונות הישראלית ולטלוויזיה ברוסיה. ואו, בעקבות כתבה בעיתון "וסטי" בשפה הרוסית, צלצל הטלפון בביתו של איציק. "מדבר אלכסנדר לנ-

המלחמה, גילה כי הוריו ומשפחתו המורחבת נספו. מאוחר יותר מצא כי אחיו היחיד עלה ארצה. הוא עצמו נסע לקיבוץ, למר שם בבית ספר גבוה לאמנות, ובהמשך עבד כפסל וכצייר ונדר כרחבי ברית המועצות ופולין.

בשנת 1960 עלה לישראל, כשברשותו מזוודה אחת. לאחר תקופה קצרה במי גרל העמק (בידי ילדיו שמור פתק שנכתב על ידי פקיד בלשכת העבודה שם: "מר יוסף פץ הוא צייר ואינו לנו עבודה בשכיל") עבר לשכונת שעריה בפתח תקווה, שהייתה מאוכלסת רובה ככולה בתימנים.

בגיל 42, פגש את אסתר טיטי כהן. "הם הכירו בשירוף", מספרת חנה. "הוא נהג לשתות סודה בקיוסק בתחנה המרכזית בפתח תקווה, והמוכר שהכיר אותו שאל אם הוא נשוי ואם יש לו ריבה. כשאמר שהוא לכו, הציע לו ללכת לשרכן. במקום צילום שלו, הוא הביא לשרכן דיוקן עצמי שצייר, ואמר: 'אני צייר וזה כרטיס הביקור שלי'. באמצעות השרכן הוא פגש את אמא שלנו. היא הייתה בת 32, עולה מתוניסיה. הוא אהב את התלילים השחורים שלה, שניהם ראו כי טוב, וזמן קצר אחר כך התחתנו. במקום כסף, אבא שילם לשרכן בציור שצייר לו".

היום הם יורעים כי אביהם סיפר לאש תו העתידית על בת הווג והילדה שהשאיר ברוסיה. "אמא אפילו שאלה את האחים שלה מה יקרה אם הן יבואו ארצה, והם הרגיעו אותה שהן נמצאות מאחורי מסך הברזל". כשהיא מעבירה את הרברים שוב ושוב בראשה, נוכרת חנה, שבעצם היא ואחותה

אורלי שמעו על כך מאמן בילדותן. הן ידעו גם על המכתבים שאבא קיבל בזמנו. "אמא רמזה שהייתה לאבא משפחה אחרת, אבל סיכמה ב'זה שהיה היה'. מאחר שהיינו ילרות סקרניות, העזנו פעם אחת לשאול את אבא אם יש לו ילדים באיזור מקום, והוא פרץ בכני. מאז לא שאלנו יותר שאלות".

איציק לא הכיר את הסיפור, אבל גם לו יש זיכרון הקשור לטור של אבא. "המזוודה החומה שלו הייתה תמיד בחדר החושך. שם הוא אחסן את גילי הפילים ואת גיידות הפיתות. יום אחד גיליתי בין הניירות האלה קופסה שחורה עגולה. שאלתי את אבא מה זה, והוא אמר: 'כזה לא נוגעים!'".

בריעבר התברר, כי באותה קופסה שחורה היה מגולגל סליל פילם שבו ציינומים בשחור-לבן של ילדה כבת עשר, בלונדינית עם מבט עצוב, ושל אביהם, שצולמו זמן קצר מאוד לפני שעלה ארצה. "בהמשך, התשלילים האלה שימשו עוד עדות לכך שלובה היא אכן אחותנו. היא הביאה איתה תמונות שאבא שלה לה, מהפילם הזה".

"אבאל'ה, כתוב בבקשה לעתים קרובות"

יוסף פץ נפטר בשנת 1984, אחרי שנים שבהן היה חולה סוכרת. עם השנים הקימו ילדיו משפחות משלהם. איציק, שעובר כיום בבית הפוס, חבר באגודת הציירים והפסלים של חיפה ובעמותת אמני פתח תקווה. חנה, שלמדה קולנוע וטלוויזיה ויצרה סרטים קצרים, היא מורה בחטיבת ביניים וגם צלמת. "איציק לקח מאבא את הציור, אני את הצילום, ואורלי לקחה את המוויקה", אומרת חנה. לפני שבעה חורשים עמד איציק לצאת עם תערוכה חרשה בשם 'געגועים',

לובה בילדותה עם
האם והאב יוסף פץ

לובה (במרכז)
בביקורה בישראל עם
אחיה איציק וחנה

"אחרי כמה שיחות איתה כבר לא יכולנו להכות", אמר איציק. "כל כך רצינו לפגוש אותה, וגם היא רצתה. היא הזמינה אותנו לוויילנה, שם היא חיה עם בעלה ושם חיים שני ילדיה ונכדתה. אנחנו הערפנו שהיא תבוא הנה, כי פה יש לה הרבה מה לראות. שלחנו כרטיסים לה ולבעלה, והם הגיעו כתנוכה. זה היה ממש נס חנוכה".

שבוע אינטנסיבי שהו לובה ובעלה ויקטור נביתם של איציק ואורלי פץ, ומשם יצאו לביקורים אצל המשפחה המורחבת, בתיווכן הצמוד של סשה טרוצקי ורימה כ"ץ, שתירגמו את השיחות, השאלות והתשובות.

"לובה הביאה אתה את המכתבים שאבא שלנו כתב לה, ואנחנו ממש שמענו את אבא מרבר. אותו סגנון, השפה הציורית, הנייטיות האלה שהוא נהג להגיד לנו גם בעברית, הערכים. אם היו מראים לי אלפי מכתבים, ישר הייתי מזהה את הסגנון שלי", אומרת חנה.

גם התמונות שלובה הביאה איתה לא הותירו ספק בדבר הקשר המשפחתי.

"ציור השמן שהבאנו לשרה התעופה, שלפיו היא זיהתה אותנו, היה אצלה בתצלום שחור-לבן. אבא צילם את הציור ושלה אליה. לא הצטרכנו בריקת די-אן-איי. התמונה הזאת היא הדי-אן-איי שלנו. עם זאת, היה מעניין לגלות שהיא הכירה אב שונה מהאבא שאנחנו הכרנו. לה היה אבא צעיר, סוער, חסר מנוחה, כזה שהיה הולך וכא ואף פעם לא נשאר במי קום אחר לזמן ממושך. לנו היה אבא מכובד. כשאיציק נולד, אבא היה בן 43, ואנחנו היכרנו אבא חולה, שרוב הזמן היה בבית. ובכל זאת, זה היה אותו אבא".

● **אנב, אתם משפחה מסורתית ולובה אחותכם אינה יהודייה. לא קשה לכם עם זה?**

איציק: "זה ממש לא משנה. אבא לימד אותנו שלא חשוב איך הארם נראה, חשוב הארם שמתחת לתחפושת. ומתחת לסממנים החיצוניים, לובה היא אחותנו לכל דבר".

● **מה למרתם על לובה עצמה?**

"כשאמה נפטרה, היא הייתה תלמידת תיכון ונשארה עם סבתה ודודה. בגיל 18 היא ניסאה לבעל הראשון, שהיה שתיין, ילדה בת והתגרשה. גם בעלה השני, אביו של ננה, התגלה כשתיין והיא התגרשה. בעלה הנוכחי, ויקטור, גידל את בנה מגיל שלוש. הוא איש נחמד וחיהם יחד טובים. במשך השנים, לובה עברה בבקרת איכות במפעל שעונים. כיום היא בפנסיה. מכתה הנכורה, שהיא בת 43, ממש בגיל של חנה, יש לה נכדה בת עשרים.

"האמת, לא חיטטנו יותר מדי בגיורפיה שלה, כמו שהיא לא חיטטה לנו. אבל אנחנו יודעים שהיו לה חיים לא קלים. ובכל זאת, אין בה טינה או מרידות. היא אישה עדינה מאוד ורגישה. החיבור שלנו איתה היה מאוד טוב".

אחרי שבוע אינטנסיבי בישראל חזרו לובה וויקטור לביתם בוויילנה, אבל חייהם של שלושת האחים לבית פץ לא יחזרו עוד להיות מה שהיו לפני הגי לוי הדרדי. הם מקיימים קשר טלפוני, ובחורש יוני הקרוב מתכננים חנה שטיין ואיציק פץ לנסוע עם משפחותיהם לוויילנה. "אולי נעשה שם תערוכה שלי ושל אבא", אמר איציק. "אולי נעשה סרט", אומרת חנה. "אחרי הכול, יש בסיפור שלנו את כל הסממנים הדרמטיים הדרושים". ■

לובה הביאה את המכתבים שאבא שלנו כתב לה, ואנחנו ממש שמענו את אבא מדבר. אם היו מראים לי אלפי מכתבים, ישר הייתי מזהה את הסגנון שלו"

דובר מראשון לציון. חייתי 44 שנים בוויילנה, אני יכול לעזור לכם לחפש את אחותכם".

מצוייהם בהתלהבות ונכרכת הדרך מצד האחים פץ, יצאו לדרך בני הוגג לנדובר. הם הפעילו ידירה נעלת גישה למרשם התושבים בליטא, וזו מצאה בוויילנה שתי נשים בשם לובה סוקובה. האחת לא התאימה לנתונים שכיריהם. השנייה הייתה לובה, בתם של יוסף פץ ומרפה פטרובה, היום בת 61.

בפתיחת תערוכתו ניצב איציק פץ ונשא דברים, כשלתע צלצל הטלפון הנייד שלו. הוא העביר את המכשיר לידי אשתו, שניתקה את השיחה. הטלפון שב לצלצל. שיר, בתם הבכורה, ענתה. "תגידי לאנא שמצאנו", אמר אלכסנדר לנדובר. "מצאנו את אחותה".

השמחה הגרולה התערבבה עד מהרה בחששות שמא זו טעות זיהוי. "היינו מאוד ספקניים", אומרת חנה. "גם המשפחה לא עוררה אותנו ליצור קשר. חששו אולי נגלה משהי שתיקח טרמפ על קרובים כביכול בישראל. אבל אנחנו החלטנו ללכת על זה".

אלכסנדר ותמרה לנדובר המשיכו להיות מעורבים. באחד הערבים הגיע איציק עם אשתו וילדיו לביתם כדי להתקשר טלפונית עם לובה בוויילנה. "היו לי פרפרים בבטן", אמר איציק. "מה ארבר אתה? יש לי המון שאלות, באיזו שפה אשאל? איך מתחילים שיחה כזאת?".

לובה ענתה על הטלפון שצלצל בביתה בוויילנה. "נמצא פה אח שלך שרוצה לדבר איתך", אמר לה לנדובר, לאחר שוודא את פרטיה. "אין לי את אבא כבר בעולם", ענתה לו. "ובכל זאת, אח שלך עומד ליריד", התעקש המטלפן מישראל. לובה פרצה בככי ונאלצה להפסיק את השיחה.

"הייתי נסער מאוד", מספר איציק. "נשארתי עם שאלות בלי תשובות ועדיין לא האמנתי שבאמת מצאנו אותה".

התמונה היא הדי-אן-איי שלנו

השיחה חודשה למחרת, בעזרתה של סשה טרוצקי, ירדת המשפחה, שתיזוכה בשיחה, בה אומתו פרטים חיוניים. משתגרר שיש בידה מכתבים ותצלומים של יוסף פץ - אף שלא היה לה מסמך רשמי המקשר בינה לבין אביה-אביהם - הבינו האח והאחות שלובה סוקובה היא אחותם בשר ודם. מרי שבוע התקיימה שיחה בינם ובינה, השאלות התרחבו וכללו גם תהיות, האם יש לה טענות לאב שנשטש, האם היא סוחבת איתה כעסים או דרישות. לובה התגלתה כארם נעים, נטול כעסים ומשקיעים, מלא רצון טוב ואהבה.

במהלך השיחות התברר לבני פץ הסיפור שהסתיר אביהם. הוא היה צייד שנודד בין הכפרים וצייד פורטרטים, ובכפר סמוך לוויילנה פגש את מרפה פסי רובה, ליטאית יפהפייה, והאהבה לבלבה. ב-1948 נולדה בתם היחידה, לובה. פץ היהודי לא נשא את מרפה וגם לא התיישב בכפר גם לאחר הולדת בתו. הוא המשיך לנדוד בין הכפרים, עד שבשלב מסוים עזב ללא שוב. בכל זאת, הקשר עם בתו נמשך. ב-1958, זמן קצר לפני שעלה ארצה, הגיע אליה עם מצלמתו, והנציח אותה ואת עצמו - לפני שעזב לעולמים.